

**СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 135 КК УКРАЇНИ**

**THE SUBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED BY ART. 135
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Метою статті є дослідження суб'єкта кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці. Встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України можуть виступати дві категорії людей: особи, які мали обов'язок піклуватися про потерпілого (цей обов'язок випливає із законодавчих або підзаконних нормативно-правових актів та встановлюється органами досудового розслідування та судом під час конкретного провадження) та особи, які своїми діями поставили потерпілого в небезпечний для життя стан. Наголошено на тому, що особа, яка має обов'язок піклуватися про потерпілого може бути визнана суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України виключно у випадку, якщо вона мала можливість надати йому (потерпілому) допомогу. Запропоновано додати у диспозиції ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність вказівку на те, що особа, яка має обов'язок піклуватися про потерпілого, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці виключно у випадку, якщо вона могла надати допомогу потерпілому таким чином, що її дії не створювали небезпеку для її життя або здоров'я. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 135 КК України можуть бути як категорії осіб, перелічених у ч. 1 даної норми, так і мати новонародженої дитини (у даному випадку вона поглинається суб'єктом, який зобов'язаний піклуватися про потерпілого). Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України відноситься до числа спеціальних. У випадку злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3 даної норми, ним виступає особа, яка мала обов'язок піклуватися про потерпілого, проте завідомо залишила його без допомоги або особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність охоплює ще вужчу категорію осіб – ним може виступати виключно мати новонародженої дитини. Зроблено висновок, що перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз інших обов'язкових елементів складу залишення в небезпеці (об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони).

Ключові слова: залишення в небезпеці, злочин, Кримінальний кодекс України, покарання, суб'єкт злочину, склад кримінального правопорушення.

The purpose of the article is to study the subject of the criminal offense in the form of abandonment in danger. It is established that the subject of a criminal offense under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine may be two categories of people: persons who had the duty to care for the victim (this obligation arises from laws or regulations and is established by the pre-trial investigation and the court during the proceedings) and persons who actions put the victim in a life-threatening condition. It is emphasized that a person who has a duty to take care of the victim may be recognized as a subject of a criminal offense under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine only if she had the opportunity to provide him (the victim) with assistance. It is proposed to add in the disposition of Part 1 of Art. 135 of the Law on Criminal Liability stipulates that a person who is obliged to take care of the victim may be prosecuted for leaving him in danger only

if he could provide assistance to the victim in such a way that his actions did not create a danger for her life or health. The subject of the criminal offense provided for in Part 3 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine can be both the categories of persons listed in part 1 of this norm, and the mother of a newborn child (in this case, she is absorbed by the subject who is obliged to take care of the victim). Therefore, the subject of the criminal offense provided for in Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine is among the special ones. In the case of crimes provided for in part. 1, 3 of this norm, he is a person who had the duty to take care of the victim, but knowingly left him without help, or a person who himself put the victim in a life-threatening condition. The subject of the criminal offense provided for in Part 2 of Art. 135 of the law on criminal liability covers an even narrower category of persons - only the mother of a newborn child can act as such. It was concluded that the analysis of other mandatory elements of the composition of abandonment in danger (object, objective and subjective sides) is considered a promising direction for further scientific research.

Key words: *endangerment, crime, Criminal Code of Ukraine, punishment, subject of crime, composition of a criminal offense.*

Вступ. На відміну від інших обов'язкових ознак складу будь-якого злочину або кримінального проступку, зміст категорії «суб'єкт кримінального правопорушення» розкривається на законодавчому рівні. У ч. 1 ст. 18 КК України зазначається, що ним виступає фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [1].

Стан дослідження. Питанню суб'єкта кримінального правопорушення приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як Ю.В. Александров, В.В. Бабаніна, М.І. Бажанов, І.О. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, О.А. Гритенко, В.К. Гришук, В.П. Ємельянов, О.С. Ішук, І.М. Копотун, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, О.М. Литвинов, І.І. Митрофанов, С.С. Назимко, А.М. Орлеан, Ю.В. Орлов, М.І. Панов, О.О. Пашенко, В.Ф. Примаченко, Є.Л. Стрельцов, В.В. Сухонос, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, Н.М. Ярмиш та ін. Не дивлячись на це, на науковому рівні питання суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України залишається недостатньо розкритим.

Метою статті є дослідження суб'єкта кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж проаналізувати названий обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці зауважимо, що окрім загального суб'єкта, ознаки якого перелічені у ч. 1 ст. 18 КК України, закон про кримінальну відповідальність виокремлює також спеціального, під яким розуміється фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1].

З наведеного слідує, що для визнання особи в якості спеціального суб'єкта, вона має володіти як обов'язковими атрибутами (фізична особа, осудність, вік з якого особа може бути притягнутою до кримінальної відповідальності), так і певними додатковими, що розкриваються у диспозиції відповідної норми статті Особливої частини КК України.

Конструкція диспозиції ст. 135 КК України свідчить про те, що суб'єкт залишення в небезпеці відноситься саме до числа спеціальних. Розглянемо детальніше дане питання.

Розпочнемо з кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність. Нагадаємо, суб'єкт залишення в небезпеці визначається як «той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу» та той, хто «сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан».

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України можуть бути дві категорії осіб:

- а) особи, які були зобов'язані піклуватися про потерпілого;
- б) особи, які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан [2, с. 32].

Проаналізуємо першу категорію спеціального суб'єкта залишення в небезпеці. Наявність у особи обов'язку піклуватися про іншу людину впливає з інших документів. Так, як наголошують автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за заг. редакцією В.В. Топчія), у кожному кримінальному провадженні суди повинні встановлювати

наявність правового обов'язку піклуватися про особу, яка знаходиться в небезпечному для життя стані. Обов'язок піклуватися про іншу особу може випливати із закону, підзаконного нормативно-правового акту або договору [3, с. 138].

Дійсно, названий обов'язок може випливати з ряду обставин, тому передбачити вичерпний перелік документів та осіб, які мають піклуватися про іншу людину, в рамках закону про кримінальну відповідальність неможливо. Прикладами такого обов'язку слугують положення ст. 51 Конституції України («Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків...» [4]), ч. 2 ст. 150, ч. 1 ст. 172 Сімейного кодексу України в яких зазначається, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, а дитина, повнолітні дочка або (та) син, в свою чергу, зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу (крім того, у ч. 1 ст. 249 даного законодавчого акта сказано про те, що опікун, піклувальник, зобов'язаний виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти, а у ст. 264 зазначаються обов'язки особи піклуватися про бабу, діда, прабабу, прадіда, а також про того, з ким вона проживала однією сім'єю) тощо [5].

Як було сказано вище, даний обов'язок встановлюється органами досудового розслідування та судом під час конкретного провадження.

Прикладом встановлення даного обов'язку слугує вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 17 квітня 2020 року по справі № 171/404/20, в якому зазначається, що ОСОБА_1, будучи матір'ю малолітніх дітей, не будучи позбавленою батьківських прав відносно своїх дітей, в період часу з 6 години 10.02.2020 по 14 годину 50 хвилин 10.02.2020 у порушення вимог ч. 2 ст. 150 Сімейного кодексу України, відповідно до якої батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, не виконала відповідний обов'язок (курсив наш – прим.), а саме – залишила самих у будинку АДРЕСА_1 в небезпечному для життя стані своїх малолітніх дітей, які позбавлені можливості через малолітство вжити заходів щодо самозбереження, та поїхала до м. Одеси в особистих справах. Так, ОСОБА_1 в період часу з 6 години 10.02.2020 по 14 годину 50 хвилин 10.02.2020, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме – завідоме залишення без допомоги в небезпеці своїх малолітніх дітей, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, протиправно, без поважних причин покинула будинок АДРЕСА_1, у якому залишила своїх чотирьох малолітніх дітей, а саме: ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 без продуктів харчування, роздягнених, у будинку без опалення, у незадовільному соціально-гігієнічному стані та без необхідних для підтримання життя людини речей, хоча повинна була виконувати покладені на неї батьківські обов'язки, тим самим поставила своїми діями малолітніх дітей в небезпечний для їх життя стан, залишивши самих, внаслідок чого вони були позбавлені можливості вжити ефективних заходів до самозбереження через свій малолітній вік [6].

Таким чином, обов'язок суб'єкта кримінального правопорушення прямо впливав з положень ч. 2 ст. 150 Сімейного кодексу України, зміст якого було розкрито вище.

Схожі випадки порушення даного обов'язку, внаслідок чого було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 135 КК України є доволі поширеним. Наприклад, подібні ситуації описуються у вироках Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 13.10.2020 року по справі № 446/300/19 [7], Полонського районного суду від 11.05.2019 року по справі № 681/643/19 [8] тощо.

Згадані вище автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за заг. редакцією В.В. Топчія) слушно вказують на те, що крім обов'язку надати допомогу, особа повинна мати можливість її надати. Якщо особа через фізичну неспроможність (наприклад, не може врятувати людину, яка тоне на воді, тому що не вміє плавати) або тому, що сама знаходиться в безпорадному стані чи з інших причин не може надати допомогу, кримінальна відповідальність виключається [3, с. 138-139].

Вказівка на таку можливість прямо передбачена у диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України та відіграє вельми важливу роль, адже унеможливило створення прецедентів, коли особа апріорі не мала змоги надати відповідну допомогу потерпілому. Втім, назвати таку вказівку повністю вдалою не можна з огляду на те, що вона не передбачає ту обставину, за якої особа має змогу надати допомогу без небезпеки заподіяння шкоди своєму життю або здоров'ю. Розглянемо детальніше дане питання.

Відповідно до «Академічного тлумачного словника української мови», категорія «змога» вживається у наступних значеннях:

- 1) спроможність, здатність що-небудь робити;
- 2) сприятлива умова, обставина, можливість для здійснення чого-небудь [9].

Таким чином, якщо в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України керуватися даними визначеннями, то впливає, що змога свідчить про здатність (реальну можливість) надати відповідну допомогу, проте жодним чином не вказує на безпечність таких діянь.

З викладеного слідує, що диспозиція ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність потребує внесення певних змін. Як приклад, в ст. 203 КК сусідньої Румунії, яка є аналогом нашої ст. 135 закону про кримінальну відповідальність, міститься вказівка на те, що діяння не є злочинним, якщо внаслідок надання допомоги життя, фізична недоторканість або здоров'я особи, яка залишилася в небезпеці потерпілого, підлягають серйозній небезпеці [10].

На підставі викладеного пропонуємо доповнити словосполучення ч. 1 ст. 135 КК України «і мав змогу надати їй допомогу...» словами «...якщо такі дії не створюють небезпеку для його життя або здоров'я...»).

При цьому зауважимо, що схожі зміни варто внести і до диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України (викласти її в наступній редакції: «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, за умови, що такі дії не створюють небезпеку для життя або здоров'я винного, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження...»).

Другим видом суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 закону про кримінальну відповідальність є особи, які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан.

Яскравим прикладом опису подібного суб'єкта залишення в небезпеці слугує ситуація, описана у вирокі Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 17.06.2020 року по справі № 628/599/20, в якому зазначається, що в ході конфлікту ОСОБА_1 умисно обома руками із силою штовхнула ОСОБА_2 в спину, в результаті чого ОСОБА_2 від поштовху отримав прискорення та пробігши близько 2 м. вдарився головою об цегляну стіну будинку, яка розміщена з протилежної сторони від літньої кухні та впав. Через деякий час, 06.01.2020, увечері, ОСОБА_1, після спричинення тяжких тілесних ушкоджень потерпілому ОСОБА_2, від яких останній впав та вдарився головою об цегляну стіну будинку, яка розміщена з протилежної сторони від літньої кухні, усвідомлюючи, що своїми діями поставила потерпілого ОСОБА_2 у небезпечний для життя стан, нехтуючи загальнолюдським обов'язком піклуватися про нього (курсив наш-прим.), не поцікавившись станом здоров'я потерпілого, усвідомлюючи, що останній позбавлений можливості жити ефективних заходів до самозбереження внаслідок безпорадного стану, усвідомлюючи що у зимовий період температура повітря є дуже низька, з місяця винчнення злочину зникла, зайшовши до приміщення літньої кухні, і не надавши медичної допомоги потерпілому, який знаходився на вулиці, не викликала швидку медичну допомогу та не доставила потерпілого до медичного закладу, хоча мала змогу це зробити [11].

У названому випадку суд цілком правильно встановив той факт, що своїми суспільно небезпечними діями суб'єкт кримінального правопорушення сам поставив ОСОБА_2 у небезпечний для життя стан. Водночас, вказівка про «загальнолюдський обов'язок» є, по-перше, нецільною, адже в діях ОСОБА_1 без будь-яких обов'язків простежується склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, а, по-друге, подібний обов'язок швидше відноситься до певних норм моралі, ніж до юридично закріпленого правила.

Таким чином, відсутність вказівки судом на той факт, що винний сам поставив ОСОБА_2 в небезпечний для життя стан (а лише оперування «загальнолюдським обов'язком») могла вилитися у те, що в суді апеляційної інстанції захист засудженого домігся б оскарження вироку.

Додамо, що з огляду на те, що ОСОБА_2 померла внаслідок вказаних діянь винного, останнього було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 128 КК України та ч. 3 ст. 135 КК України.

Випадки, коли суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 абр ч. 3 ст. 135 КК України виступає особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан є доволі поширеними. Зокрема, такі випадки описані у вирокі Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 08 квітня 2019 року по справі № 303/1446/19 [12], Застанівського районного суду Чернівецької області від 09.01.2020 року по справі № 718/2387/19 [13], Фастівського міськрайонного суду Київської області від 04 грудня 2019 року по справі № 381/3168/19 [14],

Луцького міськрайонного суду Волинської області від 05 серпня 2019 року по справі № 161/3985/19 [15] тощо.

Ч. 2 ст. 135 КК України передбачає кваліфікований склад залишення в небезпеці, в якому також передбачений спеціальний суб'єкт – матір новонародженої дитини, яка не перебуває в обумовленому пологами стані. Цікаво, що у своєму дисертаційному дослідженні В.В. Бабаніна наголошує на тому, що підвищену суспільну небезпеку залишення в небезпеці новонародженої дитини несуть діяння, вчинені її батьком, через що запропоновано пропозицію щодо вдосконалення ч. 2 ст. 135 КК України, шляхом розширення меж суб'єкта, до якого слід, крім матері новонародженої дитини, віднести батька дитини (зокрема, такої позиції дотримуються 91% з усіх опитаних респондентів) [16, с. 13].

Думається, запропонована ідея є доволі цікавою, втім, на нашу думку, вона потребує додаткових аргументів на свою користь та проходження кола наукових дискусій, які включатимуть як переваги прийняття даного рішення, так і недоліки.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 135 КК України можуть бути як категорії осіб, перелічених у ч. 1 даної норми, так і мати новонародженої дитини (у даному випадку вона поглинається суб'єктом, який зобов'язаний піклуватися про потерпілого).

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України відноситься до числа спеціальних. У випадку злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3 даної норми, ним виступає особа, яка мала обов'язок піклуватися про потерпілого, проте завідомо залишила його без допомоги або особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність охоплює ще вужчу категорію осіб – ним може виступати виключно мати новонародженої дитини.

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз інших обов'язкових елементів складу залишення в небезпеці (об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 03.05.2021 р.).
2. Гришук В.К., Луцький Т.М., Пасєка О.Ф., Самарчук М.В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти особи: навч. посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 64 с.
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.07.2020).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.07.2021).
6. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 17 квітня 2020 року по справі № 171/404/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88817412> (дата звернення: 01.07.2021).
7. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 13.10.2020 року по справі № 446/300/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92210988> (дата звернення: 01.07.2021).
8. Вирок Полонського районного суду від 11.05.2019 року по справі № 681/643/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81654673> (дата звернення: 01.07.2021).
9. Безпека // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (дата звернення 01.07.2021).
10. Codul Penal al Romaniei: Legea nr. 286/2009 // Avocatura.com: site-ul web. URL: <https://www.avocatura.com/11491-noul-cod-penal.html> (дата звернення: 08.07.2021).
11. Вирок Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 17.06.2020 року по справі № 628/599/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81654673> (дата звернення: 01.07.2021).

12. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 08 квітня 2019 року по справі № 303/1446/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/81007724> (дата звернення: 01.07.2021).

13. Вирок Застанівського районного суду Чернівецької області від 09.01.2020 року по справі № 718/2387/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86832542> (дата звернення: 01.07.2021).

14. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 04 грудня 2019 року по справі № 381/3168/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86084112> (дата звернення: 01.07.2021).

15. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 05 серпня 2019 року по справі № 161/3985/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83460304> (дата звернення: 01.07.2021).

16. Бабаніна В.В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 21 с.